

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της ορθογραφίας

Η *ορθή γραφή* των λέξεων μιας γλώσσας, η *ορθογραφία*, είναι ο καθιερωμένος συμβατικός σε κάθε γλώσσα τρόπος γραφής κάθε λέξης σύμφωνα με ορισμένες αρχές: την *ετυμολογική-ιστορική προέλευση* κάθε λέξης και τη *γραμματικοσυντακτική* της λειτουργία. Η πρώτη αφορά στη *ρίζα* μιας λέξης και στα στοιχεία που την περιβάλλουν αποτελώντας το *θέμα* μιας λέξης, η δεύτερη αφορά σε στοιχεία που δηλώνουν λειτουργίες *γραμματικές* (ενικός-πληθυντικός, αρσενικό-θηλυκό-ουδέτερο, ενεργητική-μεσοπαθητική φωνή, ενεστώτας-αόριστος κ.ο.κ.) ή *συντακτικές* (υποκείμενο-αντικείμενο, α' πρόσωπο-β' πρόσωπο-γ' πρόσωπο, προσδιορίζον-προσδιοριζόμενο κ.λπ.) αποτελώντας συνήθως τα *ληκτικά στοιχεία* μιας λέξης (κατάληξη, παραγωγικό επίθημα κ.ά.). Παραδείγματα: α) **ρίζα:** *οικ-*, **θέμα:** *κατοικ-*, *οικολογ-*, *συνοικ-*, γραμματικοσυντακτικά στοιχεία/«κατάληξη»: (κάτοικ)-ος, (κατοικ)-ώ, (κατοικ)-ία, (οικολόγ)-ος, (οικολογ)-ία, (οικολογ)-ικός, (συνοικ)-ία, (συνοικ)-ισμός, β) **ρίζα:** *λειπ-* / *λοιπ-* / *λιπ-* (μεταπτωτικές βαθμίδες της ρίζας), **θέμα:** *εγκαταλειπ-*, *υπολοιπ-*, *ελλιπ-*, *λιποθυμ-*, γραμματικοσυντακτικά στοιχεία / «καταλήξεις»: (εγκαταλείπ)-ω, (εγκατάλειπ)-ση (εγκατάλειψη), (υπόλοιπ)-ο, (ελλιπ)-ής, (λιποθυμ)-ώ.

Ας σημειωθεί ότι στο ξεκίνημά τους οι λέξεις μιας γλώσσας δηλώνονται σε όλα τα συστατικά τους (ρίζα - θέμα - κατάληξεις) με συμβατικό τρόπο. Το *-οι-* στη ρίζα *οικ-* (*οικ-ία*, *οίκ-ος*) ή το *-ι-* στην κατάληξη *-ία* (*φιλ-ία*, *ομιλ-ία*) θα μπορούσε να έχει δηλωθεί διαφορετικά. Ωστόσο, από τη στιγμή που καθιερώνεται συμβατικά ως δηλωτική της ρίζας ή του θέματος ή της κατάληξης, μια συγκεκριμένη γραφή συνδέεται με τη φυσιογνωμία της λέξης, αποτελεί διαφοροποιητικό και αναγνωριστικό της σημασίας στοιχείο, που δεν μπορεί να αλλάξει αυθαίρετα (για απλοποίηση, ευκολία κ.λπ.), εκτός αν προκύψουν αλλαγές από νεότερες ετυμολογικές έρευνες. Συνιστά στοιχείο της ιστορικής προέλευσης και φυσιογνωμίας μιας λέξης με λειτουργικό ρόλο: τη δήλωση μιας ορισμένης βασικής («ετυμολογικής» ή «αρχικής») σημασίας. Έτσι λ.χ. η γραφή *οικ-* συνδέεται στην Ελληνική με τη βασική σημασία της «κατοικίας» και με ό,τι έχει σχέση μ' αυτήν: *οικ-ογένεια*, *οικ-ονομία*,

συν-οικ-ία, έν-οικ-ος, μέτ-οικ-ος, οικ-οτροφείο, οικ-ολογία κ.τ.ό. Ενώ μια άλλη γραπτή δήλωση, μια άλλη ορθογραφία, με *-ει-* λ.χ. ή με *-ι-*, θα οδηγούσε σε άλλη λεξική οικογένεια, σε άλλο λεξικό πεδίο ομορρίζων, σε άλλη ρίζα και σε άλλη σημασία. Έτσι, η ρίζα *εικ-* παραπέμπει στα *εικ-όνα, εικ-άζω, απ-εικ-ονίζω, εικ-ασία* κ.λπ., η ρίζα *ικ-* παραπέμπει στα *ικ-ανός, ικ-έτης, άφ-ικ-ση (άφιξη)* κ.ο.κ.

Με άλλα λόγια, έχουν και οι λέξεις μιας γλώσσας την ιστορία τους, που συνδέεται τόσο με τη γραφή τους (τη συμβατική ορθογραφία τους) όσο και με τη σημασία τους, που έχει δηλωθεί από μια συγκεκριμένη γραφή. Και το κυριότερο, συνδέεται, κατά κανόνα, με μια ολόκληρη ομάδα λέξεων, συχνά πολύ μεγάλη σε αριθμό, τα καλούμενα **ομόρριζα**. Αυτή η ιστορική-ετυμολογική-σημασιολογική, συμβατικά καθιερωμένη γραφή κάθε λέξης θεωρείται η ορθή γραφή της σε συγκεκριμένη γλώσσα, η ορθογραφία μιας λέξης, που δεν επιτρέπεται να παραβιασθεί από τα άτομα μιας γλωσσικής κοινότητας. Η αν-ορθογραφία, δηλαδή η παραβίαση του καθιερωμένου τρόπου γραφής μιας λέξης σε συγκεκριμένη γλώσσα, εκθέτει τον γράφοντα γλωσσικά και, κατ' επέκταση, μορφωτικά, δηλαδή κοινωνικά, προκαλώντας δυσάρεστες εις βάρος του εντυπώσεις. Το να γράψεις σε ένα έγγραφο ή σε μια επιστολή ή σε μια αίτηση το *κατοικία* ως «κατεικία» (!) ή «κατικία» (!) ή «κατικοία» (!) ή όπως αλλιώς, γεννά πρόβλημα στον γράφοντα, γιατί προσκρούει στο ορθογραφικό αίσθημα που έχει διαμορφωθεί σε μια γλωσσική κοινότητα για την αποδεκτή και θεωρούμενη ορθή γραφή των λέξεων, που αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της γραπτής γλωσσικής επικοινωνίας σε κάθε γλώσσα.

Ιστορική-ετυμολογική ορθογραφία

Απ' όσα είπαμε είναι φανερό ότι, όταν ο αγγλόφωνος γράφει *knight /náit/* «ιππότης» ή *enough /ináf/* «αρκετά» ή όταν γράφει ο γαλλόφωνος *est /e/* «είναι» ή *bureau /búró/* «γραφείο» ή όταν γράφει ο γερμανόφωνος *schwierig /švírix/* «δύσκολος» ή *Deutsch /dóits/* «Γερμανός», ακολουθεί έναν **συμβατικό** στη γλώσσα του, ιστορικά καθιερωμένο τύπο γραφής της λέξης, μια γραφή που θεωρείται ορθή, και που πηγάζει από την προέλευση (ετυμολογία) της λέξης, από την ιστορική της καταγωγή, η οποία προσδιορίζει και τη λεγόμενη *ιστορική ορθογραφία* ή *ετυμολογική ορθογραφία* κάθε λέξης.

Σε γλώσσες με μακρά ιστορική διαδρομή, είναι προφανές και επόμενο η ιστορική ορθογραφία να διαφέρει από την προφορά μιας λέξης, να διαφέρει από τη σημερινή φωνολογική ή φωνητική υπόσταση μιας λέξης. Να διαφέρει δηλαδή η *ιστορική-ετυμολογική γραφή* της από τη *φωνολογική γραφή* της ή από την, ακόμη πιο πιστή, σημερινή

προφορά και γραφή της λέξης, τη *φωνητική γραφή* της. Έτσι λ.χ. γράφουμε στα Ελληνικά *κατοικία* (ετυμολογική-ιστορική ορθογραφία), ενώ -θεωρητικά!- θα μπορούσαμε να γράφουμε *κατικία* (φωνολογική ορθογραφία), αποδίδοντας την προφορά της λέξης, ή να γράφουμε *κατικία* (φωνητική ορθογραφία), αποδίδοντας ακόμη πιο πιστά την προφορά της λέξης (π.χ. την ουρανική / μαλακή προφορά του κ προ του ι με ένα *κ* αντί του απλού κ). Τα προβλήματα που θα προέκυπταν από μια τέτοια ορθογράφιση των λέξεων είναι εμφανή: α) θα καταλυόταν η ιστορική φυσιογνωμία και ταυτότητα κάθε λέξης, β) θα σκοτιζόταν η ετυμολογική-σημασιολογική συνάφεια των λέξεων, δηλαδή τα «πεδία» των ομορρίζων που αποτελούν συγχρόνως σημασιολογικές συστάδες, «ετυμολογικές οικογένειες». Στην πρώτη περίπτωση, θα χανόταν για τη γραπτή απεικόνιση της γλώσσας και τη γραπτή γλωσσική επικοινωνία εν γένει η ιστορική προέλευση και «εθνικότητα» κάθε λέξης. Ο ελληνικός *δήμος* (έτσι γραμμένος με -η-) είναι που έδωσε τη *δημοκρατία*, που πέρασε με τη σειρά της ως έννοια και ως λέξη σε άλλους λαούς και άλλες γλώσσες ως *démocratie*, *democracy* κ.τ.ό. Γράφοντας φωνητικά και απλοποιημένα *δίμος* (με -ι-) και *διμοκρατία*, θα αλλοιώνόταν το ετυμολογικό ίνδαλμα και μαζί η ιστορική προέλευση της λέξης, ενώ συγχρόνως θα προέκυπτε σύγχυση και απομάκρυνση από το ελληνικής προελεύσεως *democracy*. Θα συνέβαινε μάλιστα το εξής τραγελαφικό: η ξένη γλώσσα να δηλώνει την ορθή (με *e/é = η*) εικόνα της λέξης, η δε Ελληνική να τη στρεβλώνει (με *ι* αντί *η*)! Συγχρόνως, θα στρέβλωνε και θα διασπούσε ολόκληρο το ετυμολογικό πεδίο που συνδέεται με την αρχαία λέξη *δήμος*: τα *δημότης*, *δημοτικός*, *δημόσιος*, *δημοσιογράφος*, *δημογραφικός*, αλλά και *Ακάδημος-Ακαδημία*, *πάνδημος*, *απόδημος* και *επιδημία* και *ενδημία* και *Δημοσθένης* κ.ά. Επομένως, κάθε ριζική απλοποίηση εν ονόματι μιας φωνητικής ορθογραφίας, στην οποία όλα τα /i/ (ι, η, υ, ει, οι, υι) θα γράφονταν ως *ι* και όλα τα /e/ (ε, αι) ως *ε* και τα /o/ (ο, ω) ως *ο* κ.λπ., θα αποτελούσε άστοχη αλλοίωση της ιστορικής προέλευσης και της ετυμολογικής-σημασιολογικής συνάφειας των λέξεων, μια πραγματική ανατροπή αυτού που αιώνες πολιτισμού και ιστορικής εξέλιξης κληροδότησαν στη γλώσσα μέσω της γραφής και της ορθογραφικής απεικόνισης των λέξεων. Θα επρόκειτο στην πράξη για μια αλόγιστη καταστροφή της *οικολογίας της γλώσσας*, δηλαδή της ορθογραφικής πολυμορφίας και ποικιλίας των φυσικών γλωσσών, που αντικατοπτρίζει την ποικιλία της σκέψης και της θέασης του κόσμου από κάθε λαό, εν προκειμένω από τους Έλληνες. Αλλά μια τέτοια υπεραπλουστευτική «λαίλαπα» δεν θα ήταν παρά το αποτέλεσμα μιας απλοϊκής στάσης απέναντι στο «πνευματικό θαύμα» που συνιστά κάθε ανθρώπινη γλώσσα και κάθε γραπτή παράστασή της. Στην οξύτητα και στις ακρότητες που επικράτησαν στη διαμάχη του γλωσσικού ζητήματος, και μάλιστα στην πρώιμη φάση (στις αρχές του 19ου αιώνα), άξιοι λόγοι και πατριώτες, κυρίως ο Αθανάσιος Ψαλίδας και ο Ιωάννης Βηλαράς, υποστηρίζοντας -μαζί με

αρκετούς άλλους- την ανάγκη χρήσεως της απλούστερης «κοινής» γλώσσας (της δημοτικής), ταύτισαν τη δημοτική με μια δικής τους εμπνεύσεως *φωνητική ορθογραφία* (αναλύεται στη *Ρομεϊκη γλωσσα* του Βηλαρά που δημοσιεύτηκε το 1814). Για τον Ψαλίδα η ιστορική ορθογραφία είναι «*στραβογραφεα*» (*sic*), κατηγορεί όσους «*Ξανατηπονον τον παληον Εληνες σηνγραφιαδες*» (εννοεί κυρίως τον Κοραή) και αναφέρει για το κίνητρό τους ότι «*η αληθηνη ετη ηνε να γηομησουν τη σακουλα τους η κε να δηξουν οτη στην ξενητηα οπου επηγαν κατη εμαθαν*». Ο Βηλαράς μάλιστα φθάνει να υποστηρίζει, για την εποχή του, ότι η γλώσσα (ομιλία αλλά και γραφή) γίνεται «*με τη γραμματικη στο νου, οχη στο χερη*» και ότι αφού γραφτούν πολλά βιβλία θα «*ημπορεσουμε να τα σηναξουμε για να σχηματησομε τους ανανκεους κανονες*». Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για μια πρόχειρη, εμπειρική και ανιστορική προσέγγιση, που συγχέει τη γλώσσα (φωνητική προφορά και γραμματικοσυντακτική δομή) με την ορθογραφία της, και εξαρτά τη δημοτική από μια φτιαχτή φωνητική ορθογραφία!

Ας σημειωθεί επ' ευκαιρία ότι παρόμοιας τάξεως είναι και η από καιρού εις καιρόν «ανακαλυπτόμενη» και προτεινόμενη από μερικούς (συνήθως ανυποψίαστους για την ουσία και τη σημασία τέτοιων θεμάτων) χρήση του **λατινικού αλφαβήτου!** Μολονότι το λατινικό αλφάβητο δεν είναι παρά το δυτικό ελληνικό αλφάβητο, το αλφάβητο της Χαλκίδας, με μικρές παραλλαγές σε ορισμένα γράμματα, άρα δεν είναι για μας ζήτημα εθνικής ευαισθησίας η μη χρησιμοποίησή του, ωστόσο το αλφάβητο στο οποίο γράφεται η ελληνική γλώσσα από την πρώτη αλφαβητική ελληνική επιγραφή, την επιγραφή του Διπύλου (8ου αι. π.Χ.), μέχρι σήμερα και το οποίο έχει άρρηκτα συνδεθεί με τον ελληνικό πολιτισμό, τα ελληνικά κείμενα και την ελληνική γλώσσα δεν μπορεί να αλλάξει με το αβαρές αιτιολογικό της ευκολίας! Ούτε οι Κινέζοι, ούτε οι Ιάπωνες, ούτε οι Ινδοί, ούτε οι Άραβες, ούτε οι Εβραίοι, ούτε οι Γεωργιανοί, ούτε τόσοι άλλοι λαοί άλλαξαν ποτέ τη (συχνά πολύ δύσκολη) γραφή τους για λόγους ευκολίας ή άλλων σκοπιμοτήτων.

Ορθογραφικές ρυθμίσεις και ορθογραφικές αλλαγές

Επιτρέπονται ρυθμιστικές επεμβάσεις στο ορθογραφικό σύστημα που έχει καθιερωθεί σε μια γλώσσα; Επιτρέπονται ορθογραφικές απλουστεύσεις, ώστε να καταστεί η ορθογραφία μιας γλώσσας ευκολότερη; Μέχρι ποιου σημείου; Με ποιους όρους; Ποιοι νομιμοποιούνται να προτείνουν ή να επιβάλουν τέτοιες απλουστεύσεις; Είναι αρμοδιότητα μιας σχολικής γραμματικής; Και άπαξ και καθιερωθεί η ορθογραφία μιας λέξης είτε από μια εκπαιδευτική αρχή (επίσημη σχολική γραμματική λ.χ.) είτε από τη συνήθη χρήση της είτε από επιστημονικές απόψεις περί της ετυμολογίας μιας λέξης που ίσχυσαν κάποτε,

επιτρέπεται να αλλάξει η ορθογραφία μιας λέξης ή μιας ομάδας ή οικογένειας λέξεων (ομορρίζων);

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ορθογραφία των λέξεων μιας γλώσσας, όπως άλλωστε και η ίδια η γλώσσα (ως σύστημα γλωσσικών σημείων), είναι προϊόν συμβάσεως. Είναι **συμβατική**. Άρα, όπως και η γλώσσα υποκειται σε μεταβολές, έτσι μπορούν να γίνουν μεταβολές και στην ορθογραφία. Ενώ όμως οι μεταβολές στη γλώσσα γίνονται ασυνείδητα από τους ομιλητές μιας γλώσσας και περνάει πολύς χρόνος μέχρι να καθιερωθούν, δηλαδή να γίνουν αποδεκτές από όλα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας, προκειμένου για τις μεταβολές στην ορθογραφία, αυτές αποφασίζονται από επιστημονικά όργανα και εκπαιδευτικές αρχές και γίνονται «έξωθεν», στο πλαίσιο αυτού που ονομάζεται «γλωσσικός σχεδιασμός».

Έτσι, προκειμένου για την ορθογραφία των λέξεων της Ελληνικής, άλλοτε η Ακαδημία Αθηνών, άλλοτε (όταν συντάχθηκε η σχολική γραμματική της δημοτικής) επιστήμονες γλωσσολόγοι και φιλόλογοι ανέλαβαν να ρυθμίσουν ζητήματα ορθογραφίας που είτε εμφάνιζαν μεϊζονες δυσκολίες είτε αποτελούσαν αντικείμενο διαφωνίας των επιστημόνων (ως προς την ετυμολογική προέλευσή τους, άρα και ως προς την ορθογραφία τους) είτε η συνήθεια στη χρήση τους είχε καθιερώσει διαφορετική γραφή από την ετυμολογικά ορθή είτε γράφονταν με περισσότερους τρόπους κ.λπ. Στις περιπτώσεις αυτές, χάριν της ομοιομορφίας στη γραφή των λέξεων, που είναι απαραίτητη στην εκπαίδευση, τη διοίκηση, στον Τύπο, στην επιστήμη, σε όλες εν γένει τις μορφές της επίσημης γραπτής επικοινωνίας, επιχειρήθηκαν ρυθμίσεις που διατηρούσαν μεν την αρχή της ετυμολογικής-ιστορικής ορθογραφίας αλλά κινούνταν προς την κατεύθυνση της απλογράφησης για λόγους ευκολίας, με τελικό στόχο πάντοτε την ομοιόμορφη ορθογράφηση των λέξεων.

Έτσι καθιερώθηκαν οι γνωστοί **απλουστευτικοί κανόνες**, ότι λ.χ. όλα τα παραθετικά επιθέτων και επιρρημάτων γράφονται πάντοτε με **-ο-** (*ευκολότερος, ευκολότατος*) και όχι με **-ω-** (*ευκολώτερος, ευκολώτατος*), που ήταν ο κανόνας ορθογραφίας των λέξεων της αρχαίας, εφόσον της καταλήξεως **-ότερος / -ότατος** προηγείτο βραχύ φωνήεν (όπως στην περίπτωση του επιθέτου *εύκολος*). Ή γράφτηκαν με ένα **-ρ-** τα νεότερα σύνθετα λέξεων που άρχιζαν από **ρ-**: *ρούχο - ασπρόρουχα* (όχι *ασπρόρρουχα*), ενώ *ρέπω - ισόρροπος, αντίρροπος, ετοιμόρροπος*. Ιδίως απλογραφήθηκαν ξένης προελεύσεως λέξεις (δάνεια) ή παραγωγικές καταλήξεις της Ελληνικής: *καβγάς* (αντί του παλαιότερου *καυγάς*), αφού η λέξη προέρχεται από το τουρκικό *kavga* που δεν δικαιολογεί γραφή με δίφθογγο *-αυ-*. Επίσης γράφτηκαν τα **-πουλο / -πουλα** (*βοσκόπουλο / βοσκοπούλα*) με ένα *-λ-*, μολοντί προέρχονται από το λατινικό *pullus* («νεοσσός»). Οι απλουστευτικές ρυθμίσεις έγι-

ναν κυρίως με δάνεια της Ελληνικής από ξένες γλώσσες και, δευτερευόντως, σε ελληνικές λέξεις που επέστρεψαν στην Ελληνική αφού πρώτα υπήρξαν δάνεια της Ελληνικής σε άλλες γλώσσες. Πρόκειται για τις λέξεις που χαρακτηρίζονται ως *αντιδάνεια*. Επίσης απλουστεύθηκαν λέξεις της Ελληνικής που λόγω διαφόρων φωνητικών μεταβολών δεν είναι εύκολη η ταύτισή τους με τις αρχικές λέξεις απ' όπου ξεκίνησαν. Απλογραφήθηκαν ακόμη οι μεταγενέστερες λέξεις ξένης προέλευσης. Παραδείγματα: Απλογραφήθηκε με *-ε-* η λέξη *τρέντο*, η οποία παλιότερα γράφτηκε ως *τραίνο* προερχόμενη από το γαλλικό *train*. Απλογραφήθηκε η λέξη *καρό* με ένα *-ρ-* και *-ο-*, η οποία παλιότερα γράφτηκε ως *καρρώ*, αποδίδοντας πιστά το γαλλικό *carreau* απ' όπου προέρχεται. Ομοίως απλογραφήθηκε η λέξη *τζίρος* με *-ι-*, η οποία αποτελεί αντιδάνειο της Ελληνικής, αναγόμενη στο *γύρος* μέσω του ιταλικού *giro* (από λατινικό *gyrus*). Απλογραφήθηκαν επίσης λέξεις όπως *κουκί* με ένα *-κ-* (έναντι του παλαιότερου *κουκί*, αφού προέρχεται από το *κοκκ-ίον*, υποκοριστικό του *κόκκος*), *αγόρι* με *-ο-* (ενώ προέρχεται από το *άγουρος* < *ἄωρος*, που υπαγορεύει την ορθογράφησή του ως *αγώρι*), *τσιπούρα* με ένα *-π-* (μολονότι προέρχεται από το *ίππουρος*) κ.λπ. Τέλος, απλογραφήθηκαν λέξεις όπως *παγόني* (αντί *παγώνι*), *μάπα* (αντί *μάππα*), *πάτρονας* (αντί *πάτρωνας*) κ.ά. λόγω της ξενικής τους (λατινικής) προελεύσεως.

Το σκεπτικό για την απλουστευμένη ορθογράφηση των ξένων λέξεων είναι εμφανές και πειστικό: δεν είναι σωστό ο Έλληνας ομιλητής να απαιτείται να γνωρίζει την ξένη λέξη (*train*, *carreau*) για να γράψει σωστά τη δάνεια λέξη στα Ελληνικά! Το πρόβλημα -πρόβλημα συνέπειας και συνέχειας- είναι με τις δύο άλλες κατηγορίες λέξεων. Το ελληνικό *γύρος* που έδωσε το *τζίρος* (μέσω της Ιταλικής) θα γραφεί απλοποιημένα με τρόπο που αλλοιώνει το ετυμολογικό ίνδαλμα της ελληνικής λέξης από την οποία προέρχεται; Η συνέπεια προς το ισχύον σύστημα ιστορικής-ετυμολογικής ορθογραφίας θα παραβιασθεί εδώ για λόγους ευκολίας; Και θα γράψουμε -απλογραφημένα- στα Ελληνικά *μοτοσικλέτα* με *-ι-*, όταν οι ξένοι διατηρούν το *-υ-* της Ελληνικής, γράφοντας τη λέξη με το «ελληνικό *y*» (*y grec*), δηλ. *motocyclette*; Πώς θα δικαιολογήσουμε επίσης επιστημονικά την απλογράφηση καθαρώς ελληνικών λέξεων, με το σκεπτικό ότι στο πέρασμα του χρόνου -τόσων αιώνων- έχουν υποστεί φωνητικές μεταβολές, που είναι το πιο φυσικό και σύνηθες γνώρισμα κάθε γλώσσας; Είναι τόσο δύσκολο στο τεράστιο πλήθος των ελληνικών λέξεων που μαθαίνουμε την ορθογραφία τους να θυμόμαστε και ότι η λέξη *αγώρι*, που προέρχεται από το *άγουρος* / *άωρος*, γράφεται με *-ω-*;

Εδώ είναι ο κατάλληλος χώρος να θέσουμε ένα μείζον θέμα της ορθογραφίας της ελληνικής γλώσσας, που απασχολεί όχι μόνο τη λεξικογραφία αλλά και την εκπαίδευση και την επιστήμη και κάθε προσεκτικό και ευαίσθητο χρήστη της Ελληνικής. Τι πρέπει να γίνει: α) με την

ορθογραφία **ελληνικών λέξεων** που, στο πέρασμα του χρόνου, έχουν υποστεί μικρότερες ή μεγαλύτερες μεταβολές, β) με τα **αντιδάνεια** (λέξεις ελληνικές ή ελληνογενείς που «περιπλανήθηκαν» σε ξένες γλώσσες για να επιστρέψουν μετά στη γλώσσα προέλευσής τους -οι Γερμανοί τις αποκαλούν χαρακτηριστικά «*Rückwanderer*»), γ) με λέξεις των οποίων η εξέλιξη της επιστήμης της ιστορικής γλωσσολογίας, και ειδικότερα της ετυμολογίας, έχει αναθεωρήσει και διορθώσει παλαιότερη εσφαλμένη ετυμολόγησή τους, αποκαθιστώντας την ορθή ετυμολογία τους, που προσδιορίζει στην Ελληνική και την ορθή γραφή τους, αφού το ορθογραφικό σύστημα της Ελληνικής είναι, όπως εξήγησαμε, ιστορικό-ετυμολογικό.

Η τακτική που έχουμε ακολουθήσει και στα τρία Λεξικά μας είναι να δίδεται στον αναγνώστη / χρήστη έγκυρη πληροφορία για την ορθή γραφή κάθε λέξης της Ελληνικής, αυτήν που χαρακτηρίζεται από *επιστημονική συνέπεια* και από την ιστορική συνέχεια της Ελληνικής. Και στις τρεις περιπτώσεις (α. λέξεις ελληνικές φωνητικά και μορφολογικά αλλαγμένες, β. αντιδάνεια, γ. επανετυμολογημένες επιστημονικά λέξεις) δίνουμε στα Λεξικά μας με διαφορετικό τρόπο την πληροφορία που χρειάζεται ο αναγνώστης για την ορθή γραφή της λέξης. Στο **Μεγάλο Λεξικό** (Γ. Μπαμπινιώτη: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*), οι λέξεις ληματογραφούνται, καταχωρίζονται δηλαδή στο Λεξικό, με την **ιστορική-ετυμολογική γραφή** τους. Δίδονται *κτήριο* (με -η-), *φτειάχνω* (με -ει-), *λειώνω* (με -ει-), *ρεβίθι* (με -ι-), *σβήνω* (με -η-) κ.ο.κ. Στην ετυμολογία της λέξης ή σε σχόλιο δίδεται η εξήγηση γιατί πρέπει να γράφεται η λέξη έτσι όπως τη δίνουμε, σύμφωνα με την ορθή ετυμολογία της. Επίσης υπάρχει εκτενής πίνακας στο λήμμα *ορθογραφία* που περιλαμβάνει όλες τις λέξεις (δεν υπερβαίνουν τις 350) που έχουν ειδικό ορθογραφικό ενδιαφέρον: η ετυμολογική-επιστημονική ορθογραφία τους διαφέρει από τη σχολική-ρυθμιστική ορθογραφία ή από την παλαιότερη ή συνήθη ορθογραφία τους. Τέλος, στα λήμματα με την επιστημονικά ορθή ορθογραφία *κτήριο*, *φτειάχνω*, *λειώνω*, *ρεβίθι*, *σβήνω* δίδεται η σχολική ορθογραφία (*κτίριο*, *φτιάχνω*, *λιώνω*) ή αναγράφεται και η παλαιότερη (*σβύνω*, *λυώνω*) ή η συνήθης ορθογραφία (*ρεβύθι*) για την πλήρη ενημέρωση του αναγνώστη. Οι λέξεις με τη σχολική, παλαιότερη ή συνήθη ορθογραφία υπάρχουν και ως λήμματα στο Λεξικό με παραπομπή στην ορθή γραφή τους (*κτίριο* → *κτήριο*, *φτιάχνω* → *φτειάχνω*, *σβύνω* → *σβήνω* κ.τ.ό.), για να μπορεί να τις βρει εύκολα ο απληροφόρητος αναγνώστης.

Στο **Λεξικό Μπαμπινιώτη για το Σχολείο και το Γραφείο** οι λέξεις ληματογραφούνται, όπως είναι αναμενόμενο, κατά κύριο λόγο με τη **σχολική ορθογραφία** τους, για να τις βρίσκει ο μαθητής ή ο χρήστης που θέλει να χρησιμοποιήσει την «ισχύουσα» συμβατική ορθογραφία. Όμως, σε κάθε αμφιλεγόμενο ορθογραφικά λήμμα δίδεται η πληροφορία για την επιστημονική-ετυμολογική ορθογραφία της λέξης, ώστε

να τη γνωρίζει ο χρήστης και να τη χρησιμοποιήσει αν θέλει. Έτσι λ.χ. θα βρει το ρήμα *λιώνω* λημματογραφημένο ως *λιώνω* με *-ι-* κατά τη σχολική γραμματική, αλλά αμέσως κάτω από το λήμμα θα βρει το σχόλιο «Προσοχή! Προέρχεται από το αρχ. *λειῶ* (-όω) «*λειαίνω*», το οποίο ανάγεται στο επίθετο *λειῶς*. Συνεπώς, ορθότερη είναι η γραφή *λειώνω* (με *-ει-*). Ομοίως θα βρει τη λέξη *φτιάχνω* λημματογραφημένη με *-ι-* κατά τη σχολική ορθογραφία, αλλά αμέσως μετά θα διαβάσει το σχόλιο: «Προσοχή! Πρόκειται για το μεσαιωνικό ρήμα *φτειάνω* / *φθειάνω*, το οποίο προέρχεται από τον τύπο *εὐθειάζω* «σιώνω, διορθώνω», παράγωγο του αρχ. *ευθύς*. Από την ετυμολογία προκύπτει ότι ορθότερη είναι η γραφή *φτειάνω* (με *-ει-*, όχι *-ι-*). Ας σημειωθεί ότι για τη λέξη *λειώνω* το Λεξικό του καθηγητή Κριαρά (της Σύγχρονης Δημοτικής) υιοθετεί ομοίως τη γραφή με *-ει-*, δίνοντας συγχρόνως την πληροφορία ότι προέρχεται από το ρήμα *λειῶ*, ενώ για την ίδια λέξη το Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη υιοθετεί τη γραφή με *-ι-* (όπως και η σχολική γραμματική Τριανταφυλλίδη), εξηγώντας ότι η ορθογραφία της λέξης με *-ι-* είναι προϊόν «ορθογραφικής απλοποίησης». Στο ρήμα *φτιάχνω* (και τα παράγωγά του) και τα δύο αναφερθέντα λεξικά υιοθετούν την απλοποιημένη ορθογραφία με *-ι-*, αναφέροντας όμως ότι η λέξη προήλθε από το αρχ. *ευθειάζω*. Επίσης, ας σημειωθεί ότι η τάση απλούστευσης της ορθογραφίας των λέξεων, που καθιέρωσε η σχολική γραμματική Τριανταφυλλίδη, έχει ως αποτέλεσμα να συμπεριλαμβάνονται σε αυτήν και να απλοποιούνται επιπλέον λέξεις, οι οποίες δεν αναφέρονται ρητά στη γραμματική αυτή αλλά απηχούν, τρόπον τινά, το πνεύμα που διέπει τις ρυθμίσεις αυτής της γραμματικής προς την κατεύθυνση της απλούστευσης.

Στο **Μικρό Λεξικό Μπαμπινιώτη**, τέλος, έχει ακολουθηθεί επίσης η **σχολική ορθογραφία** των λημάτων για τους ίδιους λόγους που ισχύουν στο «*Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο*». Στο Λεξικό αυτό, επειδή λόγω του περιορισμένου χώρου δεν περιλαμβάνονται σχόλια, η επιστημονική-ετυμολογική ορθογραφία δίδεται σε ειδικό πίνακα υπό τον τίτλο «*Πίνακας λέξεων με προβλήματα ορθογραφίας*». Σ' αυτόν η ετυμολογική-ιστορική ορθογραφία των λέξεων δίδεται κοντά α) *στη σχολική ορθογραφία*, β) *στην επικρατούσα ορθογραφία* και γ) *σε άλλες ορθογραφήσεις* (παλαιότερες, εσφαλμένες, συνηθισμένες, συχνές). Έτσι ο αναγνώστης πληροφορείται με εγκυρότητα τα της ορθογραφίας και βοηθείται να κάνει συνειδητά τις δικές του επιλογές. Βεβαίως, μια οριστική καθολική αντιμετώπιση του ζητήματος της ορθογραφίας των λέξεων της Ελληνικής θα ήταν αρμοδιότητα ενός έγκυρου πνευματικού-επιστημονικού σώματος, όπως της Ακαδημίας Αθηνών, ή μιας επιστημονικής επιτροπής ειδικών γλωσσολόγων. Η προσπάθεια που γίνεται στα δικά μας Λεξικά, ιδιαίτερα στο παρόν *Ειδικό Ορθογραφικό Λεξικό*, είναι να ευαισθητοποιηθεί και να προβληματιστεί ο χρήστης του γραπτού μας λόγου ως προς την ορθογραφία ενός πε-

ριορισμένου σχετικά αριθμού λέξεων που εμφανίζουν ιδιομορφία και δυσκολία στη γραφή τους.

Στο παρόν *Ειδικό Ορθογραφικό Λεξικό*, για να διευκολυνθούν οι μαθητές και οι χρήστες που επιθυμούν να στοιχίσουν στη σχολική ορθογραφία, οι λέξεις λημματογραφούνται με τον τύπο της **σχολικής ορθογραφίας**. Ωστόσο, όπως εφαρμόσαμε και στα δύο άλλα λεξικά μας (στο *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο* και στο *Μικρό Λεξικό*), σε κάθε λέξη που έχει οποιοδήποτε ορθογραφικό ενδιαφέρον υπάρχει **σχολιασμός της ορθογραφίας** της, με τον οποίο πληροφορείται ο αναγνώστης πώς πρέπει να γράφεται η λέξη *επιστημονικά-ετυμολογικά* και πώς γράφεται στη σχολική γραμματική ή κατά το «πνεύμα» της σχολικής γραμματικής ή, άλλοτε, πώς γράφεται συνήθως, εφόσον φυσικά η σχολική ή η συνήθης ορθογραφία διαφέρει της επιστημονικής-ετυμολογικής. Ας σημειωθεί ότι η επιστημονική-ετυμολογική ορθογραφία που προτείνεται είναι, κατά κανόνα, προϊόν της έρευνας έγκριτων γλωσσολόγων-ετυμολόγων, την οποία υιοθετούμε αξιολογώντας την πρότασή τους.

Η θέση που παίρνουμε ως προς την «ορθή» γραφή των λέξεων της Ελληνικής σε ένα ειδικό ορθογραφικό λεξικό, όπως το παρόν, πηγάζει από την πεποίθησή μας ότι **κάθε ελληνική λέξη που χρησιμοποιήθηκε στη μακρά ιστορική πορεία της γλώσσας μας πρέπει να εμφανίζεται με την ορθογραφική μορφή με την οποία ξεκίνησε και ότι πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο οι δικές μας παρεμβάσεις για λόγους απλούστευσης της ορθογραφίας**. Κάθε σύστημα ιστορικής-ετυμολογικής ορθογραφίας είναι από τη φύση του δύσκολο, αφού η φωνητική δομή της λέξης (η προφορά της) έχει με τον καιρό αλλάξει και δεν ανταποκρίνεται σήμερα στην αρχική μορφή της λέξης. Το ίδιο συμβαίνει συχνά και με τη γραμματική της δομή. Αυτή η κατάσταση είναι εγγενής σε κάθε σύστημα ιστορικής ορθογραφίας. Επομένως, απλουστευτικές ρυθμίσεις που θα χρειαστεί ενδεχομένως να γίνουν πρέπει να είναι ελάχιστες, με σαφή κριτήρια που δεν θα παραβιάζουν χωρίς αποχρώντα λόγο την αρχή της ιστορικής-ετυμολογικής ορθογραφίας. **Μπορεί λ.χ. κανείς να υιοθετήσει μια απλούστερη γραφή -το κάνουμε στα Λεξικά μας- εφόσον δεν θίγεται βέβαια η ετυμολογική προέλευση μιας λέξης ή εφόσον υπάρχει διττή μορφή** (π.χ. *φάκελλος* και *φάκελος*) από την οποία μπορεί κανείς αζημίως να υιοθετήσει την απλούστερη.

Εδώ θα πρέπει επίσης να διασαφήσουμε ότι το ορθογραφικό σύστημα μιας γλώσσας δεν μπορεί να είναι αμετάβλητο, «κοκαλωμένο» όσον αφορά στην ετυμολογική ορθογραφία των λέξεων. Όπως η ίδια η γλώσσα έχει μια δυναμική εξέλιξη ως κώδικας επικοινωνίας, έτσι και η ορθογραφία των λέξεων μπορεί ενίοτε να χρειαστεί να αλλάξει, όταν λ.χ. μια ετυμολογική γραφή αποδειχθεί εσφαλμένη. Ένα σφάλμα δεν

μπορεί να διαιωνίζεται εις βάρος της αληθινής (*έτυμον*, άλλωστε, σημαίνει «αληθινή σημασία», εξ ου *ετυμολογικός*) εικόνας και ιστορίας μιας λέξης, δηλαδή εις βάρος μιας ζωντανής γλωσσικής οντότητας! Κι αυτό για να μη θιγεί η «συνήθεια» στη γραφή μιας λέξης και για να αποφευχθεί το «ξεβόλεμα» κάποιων (δασκάλων, διορθωτών, συγγραφέων κ.ά.) που «ενοχλούνται» από την αποκατάσταση της ορθής γραφής, από μια απλή σχετικά αλλαγή, πρακτικής υφής, όταν τα πάντα στην ίδια την ουσία της γλώσσας αλλάζουν (σημασία, προφορά, κλίση, σύνταξη κ.λπ.). Η συνέπεια στο σύστημα ιστορικής-ετυμολογικής ορθογραφίας, που έχει επιλεγεί ως παράσταση της γραπτής μορφής της γλώσσας μας, επιβάλλει μερικές αλλαγές, που αποτελούν «κατακτήσεις» της γλώσσας μας και όχι «οχλήσεις»! Το να αποκαθιστάς την ορθή γραφή στη λέξη *κτήριο*, γράφοντάς την με *-η-* αντί με *-ι-*, είναι συγχρόνως αποκατάσταση της αλήθειας (του «ετύμου») σε αυτή την «τραυματισμένη» λέξη, που θεωρήθηκε κάποτε ότι προήλθε από το ρήμα *κτίζω*, για να αποδειχθεί αργότερα από την έρευνα ότι είναι το *ευκτήριον* (οίκημα) (*ευκτήριον* > /fktírion/, με σύγηση του προτονικού *ε-*, και εν συνεχεία *κτήριο*, με σύγηση του *f*, γιατί δεν μπορεί να αρχίζει ελληνική λέξη από /fkt/, όμοια δηλαδή όπως το ελληνικό *κυριακόν* (δώμα) έδωσε το αγγλικό *church* και το γερμανικό *Kirche* πβ. *Random House-Webster's*: «*church* < Middle English *chir(i)che* < Old English < *cir(i)ce* < Greek *kýri(a)kón (dōma) the Lord's (house)...*»)]. Κι αυτό, αφού κάποτε έγινε αντιληπτό το λάθος ότι το ρήμα *κτίζω* δεν μπορούσε να δώσει τύπο **κτί-ριο*, διότι κατάληξη *-ριο* δεν υπάρχει!

Σχόλια Ορθογραφικού Λεξικού

Έχοντας εισαγάγει την έννοια και την πρακτική των γλωσσικών **Σχολίων** στην ελληνική λεξικογραφία, πρώτα στο («Μεγάλο», 2.032 σελίδων) *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (1998 Α΄ έκδ., 2002 Β΄ έκδ., 2006 Γ΄ ανατύπωση της Β΄ έκδ.) και, εν συνεχεία, στο («μεσαίο», 1.280 σελίδων) *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο* (2004 Α΄ έκδ., 2004 Α΄ ανατύπωση, 2008 Β΄ έκδ.), εφαρμόσαμε την ίδια μέθοδο και στο παρόν *Ειδικό Ορθογραφικό Λεξικό*. Περίπου 3.500 σχόλια συντάχθηκαν για αντίστοιχα λήμματα του παρόντος Λεξικού. Δουλεύοντας χρόνια με την επιστημονική ανάλυση της γλώσσας και την επιστημονική λεξικογραφία, κρίναμε σκόπιμο να δώσουμε στον Έλληνα αναγνώστη του Λεξικού, ιδίως σε αυτόν που έχει ιδιαίτερη ευαισθησία για την ορθή γραφή της γλώσσας μας, ένα Ορθογραφικό Λεξικό που **να εξηγεί και να διδάσκει**. Να μην είναι δηλαδή απλή παράθεση λέξεων, όπως συνήθως συμβαίνει. Για τον απαιτητικό αναγνώστη, που θέλει να γνωρίζει όχι μόνο πώς γράφεται αυτή ή εκείνη η ελληνική λέξη αλλά και **γιατί** γράφεται έτσι, δώσαμε με τη μορφή σχολίων τις απαραίτητες

πληροφορίες που φωτίζουν την ορθογραφία των «δύσκολων» ορθογραφικά λέξεων της Ελληνικής.

Εφόσον το ελληνικό σύστημα ορθογραφίας είναι το ιστορικό-ετυμολογικό, είναι επόμενο ο μεγαλύτερος αριθμός των σχολίων να αναφέρεται στην ετυμολογική προέλευση της λέξης που εξηγεί συγχρόνως και την ορθογραφία της. Έτσι λ.χ. σχολιάζοντας το λήμμα *νωτιαίος* και επισημαίνοντας ότι «α' συνθετικό είναι η λέξη *νώτα* (τα), γι' αυτό γράφεται με -ω-. Η λέξη δεν σχετίζεται με το *νότιος*», είναι φανερό ότι απαντούμε σε μια εύλογη απορία του αναγνώστη για τη συγκεκριμένη λέξη και τον βοηθούμε να θυμάται γιατί το *νωτιαίος* γράφεται με -ω-. Η ταυτόχρονη παραπομπή του αναγνώστη στα επίθετα σε -αίος στο ένθετο *Ορθογραφικό Παράρτημα*, στον *Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής*, εν προκειμένω στην παράγραφο 12.Β, θα απαντήσει σε άλλη πιθανή όσο και εύλογη απορία του, γιατί γράφεται με -αι- και πώς γράφονται (η υποκατηγορία των επιθέτων σε -αίος) τα επίθετα σε -ιαίος (γράφονται με -ι-).

Ένα άλλο σχόλιο, στη λέξη *αηδόνι*, θα τον βοηθήσει να μάθει και να θυμάται γιατί η λέξη αυτή γράφεται με -η- και όχι με -ι- (*αιδόνι*): «Η λέξη προέρχεται από το αρχ. ουσιαστικό *αηδών* (ή) με υποκορισμό. Συνεπώς η γραφή *αιδόνι* δεν είναι σωστή». Μια παραπομπή στον *Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής* (η παραπομπή ⇒ 157 -όνι) θα τον πληροφορήσει πώς γράφονται στην Ελληνική οι λέξεις σε -όνι.

Γνωρίζοντας ο αναγνώστης πώς γράφεται η λέξη *πορεία* (με -ει-), θα διερωτηθεί και θα σταθεί να σκεφθεί πώς γράφεται η λέξη *αεροπορία* ή *πρωτοπορία*, όταν θέλει να γράψει τη λέξη ή όταν τη δει γραμμένη με -ι-. Το σχόλιο στο λήμμα *αεροπορία* θα του λύσει την απορία και θα τον βοηθήσει να θυμάται πώς γράφονται αυτές οι λέξεις: «Το *αεροπορία* δεν είναι απλό σύνθετο της λέξης *πορεία* (ώστε να γράφεται με -ει-), αλλά παράγωγο του *αεροπόρος*: *αεροπόρος* - *αεροπορ-ία*. Το ίδιο ισχύει και με όλα τα συναφή παρασύνθετα σε -πορία, που παράγονται από σύνθετα σε -πόρος: *πρωτοπόρος* - *πρωτοπορία*, *πεζοπόρος* - *πεζοπορία*, *οδοιπόρος* - *οδοιπορία* κ.λπ., αλλά και *άπορος* - *απορία*, *εύπορος* - *ευπορία* κ.ο.κ.». Η ευαισθητοποίηση και η πληροφόρηση του αναγνώστη θα συμπληρωθεί με την παραπομπή του στον *Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής* (παραπομπές ⇒ 30α -εία και ⇒ 86 -ία).

Είναι βέβαιο ότι ο γράφων την Ελληνική, αν ανήκει ιδίως σε παλαιότερη γενιά, θα αναρωτηθεί αν η ξενικής προελεύσεως λέξη *πορτρέτο* γράφεται έτσι, με -ε-, ή με -αι- (*πορτραίτο*). Το σχόλιο στη λέξη θα του εξηγήσει τι ισχύει: «Υπό την επίδραση της γαλλικής της γραφής (*portrait*), η λέξη γράφτηκε παλαιότερα με -αι-: *πορτραίτο*. Ως ξένη λέξη της Ελληνικής, όμως, απλογραφείται: *πορτρέτο*». Ήδη στο λήμμα

πορτρέτο θα πάρει την πληροφορία «[συνηθ. ορθογρ. πορτραίτο]» και θα παραπεμφθεί στον Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής για να βρει περισσότερες πληροφορίες (παραπομπή ⇒ 57 -έτο).

Δεν χρειάζεται να αναφέρουμε εδώ πόσος μόχθος και χρόνος απαιτήθηκαν για τη σύνταξη αυτών των 3.500 σχολίων... Ωστόσο, χωρίς τις πληροφορίες που παρέχονται σε αυτά τα σχόλια, ο γράφων την Ελληνική δεν θα μπορέσει να είναι βέβαιος για την ορθή γραφή των δύσκολων λέξεων της Ελληνικής, αφού δεν είναι πάντοτε και για όλους εύκολο να θυμούνται πώς γράφεται αυτή ή εκείνη η λέξη. Το «γιατί» ενδυναμώνει τη μνήμη και συστηματοποιεί την εμπειρική -οπτική ή κιναισθητική- γνώση που μπορεί να έχει ο γράφων.

Αξίζει ίσως να σημειωθεί εδώ ότι η γνώση του κοινού χρήστη του γραπτού λόγου της Ελληνικής για το πώς γράφεται μια λέξη πολύ λίγο προέρχεται από τη σχολική ή εξωσχολική ενασχόλησή του με τους κανόνες ορθογραφίας της Ελληνικής. Συνήθως έχει -και πάντοτε λειτουργεί συγχρόνως- και μια εντυπωμένη εικόνα που υπάρχει στο μυαλό του για το πώς γράφεται μια λέξη ή μια «κινητική» γνώση, αίσθηση περισσότερο, για τις κινήσεις γραφής της λέξης με το χέρι. Στην πρώτη περίπτωση αυτό που λειτουργεί είναι το «**οπτικό ίνδαλμα**», η εικόνα που έχει αποτυπώσει ο καθένας στη γλωσσική μνήμη του για την ορθογραφία της λέξης. Στη δεύτερη περίπτωση λειτουργεί η «**κιναισθητική**» μνήμη που έχει για τη λέξη («να γράψω τη λέξη, για να σου πω πώς είναι η ορθογραφία της», ακούμε συχνά). Όμως, και οι δύο αυτές πηγές γνώσεως της ορθογραφίας μιας λέξης δεν αρκούν, όσο κι αν βοηθούν. Χρειάζεται η πρόσθετη -καθοριστική- πληροφόρηση για την ετυμολογική προέλευση της λέξης, αφού πρόκειται για ετυμολογική-ιστορική ορθογραφία. Φυσικά, μιλούμε για «ετυμολογικές νύξεις» και απλές «συνειρμικές συνδέσεις» και όχι για γνώση των μηχανισμών ετυμολογίας, που δεν είναι έργο του μη ειδικού.

Πίνακας Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής

Είπαμε ήδη ότι η δήλωση της σημασίας μιας λέξης ηχητικά με φθόγγους (το λεγόμενο «σημαίνον») είναι προϊόν συμβάσεως στη γλώσσα. Δεν έχει αιτιώδη χαρακτήρα. Το ίδιο και η ορθογραφία μιας λέξης, που δηλώνει στον γραπτό λόγο τη φθογγική της σύσταση. Κι αυτή είναι συμβατική μέσω του συστήματος γραφής που χρησιμοποιείται σε κάθε γλώσσα. Ωστόσο, από τη στιγμή που καθιερώνονται σε μια γλώσσα συμβατικά η φθογγική δήλωση (η προφορά) και η γραπτή απεικόνισή της (η ορθογραφία), το συμβατικό σύστημα ορθογραφίας υπάγεται σε δεσμεύσεις. Υπείκει σε **κανόνες**. Οι κανόνες αυτοί είναι

ορθογραφικοί και ρυθμίζουν τόσο τη γραπτή παράσταση της ρίζας και του θέματος μιας λέξης (λ.χ. της ρίζας *οικ-* στο *κατοικία* και του θέματος *συνοικ-* στο *συνοικία*) όσο και της κατάληξης ή του τέρματος μιας λέξης (λ.χ. της κατάληξης *-ία* στο *κατοικία* και στο *συνοικία*, της κατάληξης *-ώ* στο *κατοικώ* ή της κατάληξης *-ισμός* στο *συνοικισμός* κ.ο.κ.). Ιδίως το γραμματικοσυντακτικό σύστημα μιας γλώσσας, που δηλώνουν, στην πραγματικότητα, οι καταλήξεις («κλιτικές καταλήξεις» ή «κλιτικά μορφήματα»), καθώς και οι σημασιολογικές πληροφορίες των παραπάνω λέξεων, που δηλώνουν πάλι ορισμένες καταλήξεις («παραγωγικές καταλήξεις» ή «τέρματα» ή «παραγωγικά μορφήματα»), υπάγονται κατ' εξοχήν σε κανόνες. Το πώς θα γράψω ένα ρήμα (*χτενίζω - χτενίζομαι*) ή ένα επίθετο (*ειδικός - ειδική - ειδικό*) ή ένα ουσιαστικό (*γραφείο*), υπάγεται σε κανόνες: *-ω / -ομαι* για το συγκεκριμένο ρήμα, *-ος, -η, -ο* για το συγκεκριμένο επίθετο, *-ο* για το συγκεκριμένο ουσιαστικό. Είναι οι κανόνες των κλιτικών καταλήξεων που είναι σημαντικοί. Ότι, επίσης, το *-ίζω* στο *χτενίζω* θα γραφεί έτσι, με *-ι-*, ή το *-είο* στο *γραφείο* θα γραφεί με *-ει-* κι αυτό ρυθμίζεται από τους κανόνες των παραγωγικών καταλήξεων. Κι επειδή όλο το λεξιλόγιο μιας κλιτής και έντονα παραγωγικής γλώσσας όπως η Ελληνική στηρίζεται στο τμήμα της λέξης μετά τη ρίζα και το θέμα, στο ληκτικό τμήμα της λέξης, δηλαδή στις κλιτικές (*-ω / -ομαι, -ος, -η, -ο, -ο*) και παραγωγικές (*-ισμός, -άκι, -ωπός*) καταλήξεις και τα τέρματα (*-ροια, -λογία* κ.τ.ό.), το σύστημα των ορθογραφικών κανόνων είναι καθοριστικό για την ορθογραφία της Ελληνικής.

Γι' αυτό, **για πρώτη φορά, συγκεντρώσαμε, οργανώσαμε και αποτυπώσαμε το ορθογραφικό σύστημα της ληκτικής δομής των περισσότερων λέξεων της Ελληνικής.** Αυτό περιέχεται στο ένθετο **Ορθογραφικό Παράρτημα** με τις έγχρωμες σελίδες. Για να γίνει δε αυτό το σύστημα λειτουργικό, παραπέμπουμε σε αυτό κάθε λέξη (λήμμα) του Λεξικού που έχει ορθογραφικό ενδιαφέρον ως προς το ληκτικό του τμήμα. Π.χ. *γοητεύω* ⇒ 60 -εύω (δες την παράγραφο υπ' αριθμ. 60 των ρημάτων σε *-εύω*), *γοητεία* ⇒ 30.Α -εία (δες την παράγραφο 30.Α των ουσιαστικών σε *-εία*), *γόητας* ⇒ 77 -ητας, *γόησσα* ⇒ 130 -ισσα, 179 -σσ-, *γόητρο* ⇒ 82 -τρο, *γοητευτικός* ⇒ 107.Αγ -ικός, 59 -ευ-, *ευ-*. Όπως γίνεται αντιληπτό, ο αναγνώστης του Λεξικού που θέλει να μάθει για την ορθή γραφή μιας συγκεκριμένης λέξης και όλων των άλλων που γράφονται το ίδιο ή που διαφέρουν (οι λεγόμενες «εξαιρέσεις») βρίσκει εύκολα στην αριθμημένη παράγραφο την πληροφορία που χρειάζεται. Έτσι το Λεξικό, πέρα της απλής πληροφόρησης, λειτουργεί και διδακτικά για τον φιλομαθή αναγνώστη, τον καθηγητή, τον δάσκαλο, τους γονείς που καλούνται να μιλήσουν για την ορθογραφία μιας λέξης και κάθε ενδιαφερόμενο.

Αν σκεφτεί κανείς ότι οι δεκάδες χιλιάδες κλιτών λέξεων που περιέχονται στο Λεξικό υπάγονται και ρυθμίζονται -στην πλειονότητά

τους- από τις 217 παραγράφους-παρατηρήσεις που έχουν βγει από την ανάλυση, τότε συνειδητοποιεί ότι η κατάκτηση της ορθής γραφής των λέξεων είναι εφικτή με κατάλληλα βοηθήματα και κατάλληλη μέθοδο. Οξύ και ασύγκριτα πιο δύσκολο είναι το πρόβλημα της κατάκτησης της ορθής γραφής του κορμού της λέξης (ρίζας - θέματος: π.χ. *οικ-*, *συνοικ-*), για τον οποίο δεν υπάρχει προβλεψιμότητα μέσω κανόνων πλην των ομορρίζων. Εδώ μόνο η συχνή επαφή -αναγνωστική (οπτική) και γραφική (κιναισθητική)- με κείμενα και η άσκηση (ιδίως στο σχολείο) της ικανότητας αναγωγής στα ομόρριζα («οικογένειες λέξεων») εξασφαλίζουν την εξοικείωση με την ορθογραφία του κορμού της λέξης. Εκεί που υπάρχει μεγάλος βαθμός προβλεψιμότητας είναι στο μετά τον κορμό τμήμα, στο ληκτικό τμήμα της λέξης (παραγωγική και κλιτική κατάληξη και τέρμα: *-είο*, *-ρροια*, *-ώδης*).

Στο παρόν Λεξικό το μεν τμήμα του κορμού των λέξεων το καλύπτουμε με τις εκατοντάδες των σχολίων για την ετυμολογική-ιστορική προέλευση των δύσκολων στην ορθογραφία τους λέξεων, το δε τμήμα της ληκτικής δομής των λέξεων το αντιμετωπίζουμε τόσο στον *Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής*, στις παραπομπές σε αυτούς από τα λήμματα του Λεξικού όσο και στο σώμα του Λεξικού με ειδικά σχόλια (π.χ. *-ποιία*, *-ληψία*, *-ωδία*, *-σημία*, *-ώνυμος* και πλήθος άλλα). Τέλος, στον *Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής* έχουν συμπεριληφθεί για την οικονομία της ύλης και οι περιπτώσεις των διπλών συμφώνων στο θέμα των λέξεων (*-κκ-*, *-λλ-*, *-ρρ-*, *-ππ-*, *-σσ-*).

Συλλαβισμός - Τονικό σύστημα

Πηγή ορθογραφικών δυσκολιών για τον γράφοντα είναι και το πώς χωρίζονται οι λέξεις στη Νέα Ελληνική κατά συλλαβές. Πού και πώς «κόβεται» η λέξη, όταν χρειάζεται να αλλάξεις στο κείμενό σου γραμμή. Ηλεκτρονικά το πρόβλημα αντιμετωπίζεται με προγράμματα συλλαβισμού που ρυθμίζουν αυτομάτως τον χωρισμό της λέξης. Η χειρόγραφη γραφή (στο σχολείο, σε επιστολές, σε ποικίλα κείμενα) και η γενικότερη γνώση του θέματος είναι που απαιτούν να γνωρίζεις κανείς τους κανόνες συλλαβισμού.

Στο παρόν *Ειδικό Ορθογραφικό Λεξικό* **δώσαμε τον σωστό συλλαβισμό σε κάθε λέξη-λήμμα του Λεξικού**. Δεν είναι καθόλου αυτονόητο πια πώς θα συλλαβίσει κανείς λέξεις όπως *καβγάς*, *ένταση*, *εκτόνωση*, *εχθρικός*, *αγκαλιάζω*, *όγκος* κ.τ.ό. Ο συλλαβισμός που ισχύει για τέτοιες λέξεις σύμφωνα με τους κανόνες της Γραμματικής, οι οποίοι στηρίζονται πια στη φωνητική δομή των λέξεων και όχι στην παραγωγή και τη σύνθεση, είναι να χωρίσουμε: *κα-βγάς*, *έ-ντα-ση* (όχι *έν-τα-*

ση), ε-κτό-νω-ση (όχι εκ-τό-νω-ση), ε-χθρι-κός, α-γκα-λιά-ζω, ό-γκος. Τον ένθετο Πίνακα Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής ακολουθούν και άλλες ορθογραφικές πληροφορίες υπό μορφή πινάκων, στους οποίους περιλαμβάνεται και Πίνακας με τους Κανόνες του Συλλαβισμού.

Και σε αυτό το Λεξικό, όπως και στα άλλα Λεξικά μας, ακολουθήσαμε το **μονοτονικό σύστημα** που έχει καθιερωθεί επισήμως. Δεν είναι εδώ ο χώρος για να διατυπώσουμε τις απόψεις μας επί του θέματος. Ο γράφων έχει επανειλημμένως μιλήσει και γράψει για το θέμα των τόνων από επιστημονικής, ιστορικής και πρακτικής πλευράς. Μολονότι το σύστημα αυτό χρήζει διορθώσεων (για να ξεπεραστούν στην ανάγνωση-κατανόηση οι δυσκολίες που γεννούν λ.χ. τα άτονα άρθρα κ.ά.), ένα Λεξικό υποχρεούται να το εφαρμόσει, αν αποσκοπεί στο να βοηθήσει τον μέσο χρήστη. Στο Λεξικό μας *Για το Σχολείο και το Γραφείο* δίπλα στο μονοτονικά γραμμένο λήμμα δώσαμε και την πληροφορία πώς τονίζεται πολυτονικά η λέξη, όπου διέφερε ο τονισμός. Εδώ, για λόγους περιορισμού της έκτασης του Λεξικού, ώστε να είναι πιο εύχρηστο, δεν μπορέσαμε να εφαρμόσουμε το ίδιο. Ίσως αυτές οι πληροφορίες δοθούν σε επόμενη έκδοση.

Οπωσδήποτε, πάλι για να αντιμετωπισθούν δυσκολίες στην ορθογραφία που προκύπτουν από ελλιπή γνώση του μονοτονικού συστήματος, στους ένθετους Πίνακες Ορθογραφίας των ληκτικών στοιχείων της Ελληνικής δίδεται και Πίνακας των Κανόνων του Μονοτονικού, με παραδείγματα χρήσεως, και μάλιστα συνδυαστικά με τους κανόνες του πολυτονικού, για να βοηθηθεί ο μαθητής και γενικότερα ο αναγνώστης που χρησιμοποιεί πολυτονικό σύστημα. Γίνεται επίσης λόγος για προτεινόμενες βελτιώσεις του μονοτονικού συστήματος. Τέλος, **πρέπει να σημειωθεί ότι η χρήση του μονοτονικού συστήματος στη σύγχρονη Ελληνική δεν συνδέεται με τα όποια προβλήματα της ορθογραφίας των λέξεων της Ελληνικής**, που, όπως φάνηκε ήδη, συνίστανται κυρίως στις δυσκολίες ορθής γραφής του κορμού και της ληκτικής δομής των λέξεων, τα οποία έχουν ετυμολογική-ιστορική συνάρτηση. Η ίδια αιτίαση προσάπτεται στη χρήση του μονοτονικού ως προς το ευρύτερο πρόβλημα της ποιοτικής χρήσης της γλώσσας μας, με το οποίο όμως δεν έχει καμία σχέση η εφαρμογή του μονοτονικού συστήματος.

Το πρόβλημα της ορθογραφίας των ξένων λέξεων

Μιλώντας για ξένες λέξεις, αναφερόμαστε σε δύο κατηγορίες δαδείων λέξεων: σε προσηγορικά (κοινά) ονόματα και σε κύρια ονόματα (ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια κ.ά.). Η αντιμετώπιση της ορθογραφίας αυ-

τών των λέξεων στο Λεξικό και στην ευρύτερη χρήση, ιδίως παλαιότερα, υπαγόρευσε διαφορετική προσέγγιση.

Συγκεκριμένα, **ακολουθείται η απλογράφηση των Ξενικής προελεύσεως κοινών ονομάτων**, όπως έχει επικρατήσει, σύμφωνα με τις επιταγές της σχολικής γραμματικής, με το σκεπτικό –όπως το είπαμε ήδη– ότι ο Έλληνας δεν είναι υποχρεωμένος, για να γράψει σωστά μια δάνεια λέξη που έχει περάσει στη γλώσσα του, να ξέρει Αγγλικά, Γαλλικά ή όποια άλλη ξένη γλώσσα! Δεν υποχρεούται δηλαδή να γράψει *παννώ*, επειδή η συγκεκριμένη λέξη προέρχεται από το γαλλικό *panneau*. Γράφοντας *πανό*, απλοποιημένα, δεν παραβιάζει την ιστορία ή την ετυμολογία της λέξης, αφού γι' αυτήν δεν μπορεί να έχει καμία γνώση μέσα από τη μητρική του γλώσσα. Η θέση αυτή επικράτησε από τότε κυρίως που επισημοποιήθηκε η Νεοελληνική (δημοτική) γλώσσα και διδάχθηκε στο σχολείο με βάση τη σχολική γραμματική Τριανταφυλλίδη που προβλέπει αυτή την απλοποίηση. Παλαιότερα, η τάση ήταν –με τη Γαλλική ιδίως να επικρατεί ως δεύτερη γλώσσα των μορφωμένων και αργότερα με την Αγγλική– να μεταγραμματίζονται οι ξένες λέξεις, ήτοι να αποδίδονται όσο γίνεται πιστότερα προς την προφορά και την ορθογραφία του πρωτοτύπου. Έτσι προέκυψε η ορθογραφία λέξεων όπως *τραίνο*, *πορτραίτο*, *σπίκερ*, *σήριαλ*, *πιτζάμα*, *καρρώ*, *καρμπυρατέρ*, *γκυ*, *εκλαίρ* κ.τ.ό. Τις λέξεις αυτές συνήθισαν έτσι γραμμένες οι ομιλητές της ελληνικής γλώσσας, γι' αυτό και, όταν άρχισαν να απλογραφούνται ως *τρένο* (με -ε-), *πορτρέτο* (με -ε-), *σπίκερ* (με -ι-), *σίριαλ* (με -ι-), *πιτζάμα* (με -ι-), *καρό* (με -ο- και ένα -ρ-), *καρμπυρατέρ* (με -ι-), *γκι* (με -ι-), *εκλέρ* (με -ε-), οι γράφοντες που τις είχαν μάθει αλλιώς ξενίστηκαν. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια τείνει να γενικευθεί αυτή η απλογράφηση και όλο και περισσότερο εξοικειώνονται με αυτήν και όσοι έγραφαν διαφορετικά τις λέξεις παλαιότερα.

Διαφορετικό είναι το θέμα των δάνειων λέξεων, όταν πρόκειται για κύρια ονόματα (τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια). Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αρχή της αντιστρεψιμότητας, δηλαδή η ορθογράφηση του ονόματος με τρόπο που η ελληνική γραφή να παραπέμπει, όσο αυτό είναι δυνατόν, στην ξενόγλωσση γραφή του, είναι επιθυμητή, π.χ. *Hollywood* > *Χόλλυγουντ*, *Düsseldorf* > *Ντύσσελντορφ*, *Voltaire* > *Βολταίρος*, *Chomsky* > *Τσόμσκυ* κ.ά. Κι αυτό, γιατί το όνομα είναι ταυτότητα και η ταυτότητα δεν πρέπει να αλλοιώνεται, αλλά να προσεγγίζεται, κατά το δυνατόν, και στην απόδοσή της στην ξένη γλώσσα. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση των εξελληνισμένων ξένων κυρίων ονομάτων, τα οποία λόγω της ιστορικής τους χρήσης καθιερώθηκαν με την παλαιότερη εξελληνισμένη μορφή τους και δεν θα ήταν σωστό να απλογραφηθούν, π.χ. η *Νέα Υόρκη* να γραφεί ως *Νέα Ιόρκη*, η *Αγγλία* ως *Αγκλία*, ο *Σωσσύρ* ως *Σοσίρ*, ο *Σαίξπηρ* ως *Σέξπιρ* κ.λπ. Άρα, προκειμένου για την απόδοση των κύριων ονομάτων, είναι προτιμότερο –βάσει ενός τέτοιου σκεπτικού– να επιδιώκεται η κατά προσέγγιση πιστή απόδοση

της αρχικής ορθογραφίας του ονόματος. (Βλ. και την ενότητα **I. Ορθογραφία ξένων τοπωνυμίων και ανθρωπωνυμίων** στο *Ορθογραφικό Παράρτημα*).

Τέλος, διαφορετική είναι, η περίπτωση των **ελληνογενών ξένων λέξεων**, δηλ. λέξεων που πλάστηκαν αρχικά σε ξένη γλώσσα με βάση ελληνικές (αρχαιοελληνικές) λέξεις. Πρόκειται για λέξεις όπως *δυναμό*, *χλωροφύλλη*, *χρωμοσώματα* κ.τ.ό. Οι λέξεις αυτές δεν είναι σωστό να απλογραφηθούν (*διναμό*, *χλοροφίλη*, *χρομοσώματα!*) και να γίνουν «αγνώριστες» στα Ελληνικά και αναγνωρίσιμες από τον Έλληνα στην ξένη γλώσσα!

Γ. Μπ.